

ЗАПАДНА ЦРКВА У ПОСТИМПЕРИЈАЛНОМ ПЕРИОДУ (476–526)

Стефан Зељковић*
Православни
богословски факултет,
Универзитет у Београду

Апстракт: Почетак средњег века обележен је пројашу Западне римске царства и услоном варварских држава на његовим рушевинама. Међутим, процес друштвено-политичке транзиције био је далеко сложенији. У том контексту, настојаћемо да истражимо у раду животи Западне цркве у периоду између абдикације последње западноримске цара и смрти још једног владара Теодориха Великог. Расветлићемо положај Цркве у дезинтегрисаном друштву постимперијалне Западне и њен посредничку улогу у односима варварских освајача и римских староседелца. Посебан осврт учинићемо на положај Римске цркве, њен однос према римском државно-правном наслеђу и еклисиолошко-канонски развој унутар васељенске Цркве.

Кључне речи: Рим, постимперијални период, Западна црква, папски примат.

1. Увод

Разумевање догађаја који се односе на Цркву захтева познавање историјских узрока и различитих личности које учествују у њеном животу. У том контексту, расветљавање богословско-правног и историјско-политичког формирања раносредњовековног друштва у Западној Европи и улоге Цркве у њему, представља значајан корак ка разумевању односа Источне и Западне Цркве кроз све касније векове, свих криза и неразумевања која су на крају довела до њиховог раздвајања.

Иако је тешко хронолошки детерминисати постимперијално доба на Западу, будући да је процес пропадања царства трајао деценија-

* stefanzeljko@yandex.com.

ма, истраживање ћемо базирати на периоду од абдикације последњег западноримског цара 476. године па до смрти готског краља Теодориха Великог 526. године.¹ У том периоду на пространим територијама које је некада обухватао римски скиптар поникле су нове државе — Остроготска краљевина у Италији, Франачка држава на простору римске Галије, Визиготска краљевина на Пиринејском полуострву, Вандалска монархија у Северној Африци и низ мањих држава. Међутим, шта се десило са римским друштвом Западне Европе након пропасти царства и како је отпочео средњи век? Не можемо тврдити да је Западно римско царство пало само због варварских освајања и да су са коначним падом Рима 476. године, римска култура и државно-правно уређење у потпуности нестали. Мешање становништва Римског царства и народа „преко границе“ било је присутно давно пре пропасти царства, али далеко више након тог догађаја. Управо је од нарочите важности тај моменат историје Западне Европе. Постављају се питања односа новопридошлих народа према римском наслеђу у постимперијалном периоду, као и судбине римске аристократије Западне Европе након пропасти Царства. Потрага за одговорима на ова и слична питања је неодвојиво везана за институцију, која је одиграла виталну улогу у историји Западне Европе раног средњег века — Цркву. У оквирима теме рада покушаћемо истражити и приказати како је Црква у постимперијалном друштву Западна пронашла своје место, те у којој мери је допринела очувању римског државно-правног наслеђа и образовању средњовековне Европе. У контексту тога расветлићемо и парадигму развоја средњовековне римске еклесиологије на коју је постимперијални период извршио знатан утицај преко друштвено-политичких и црквених догађаја.

2. Постимперијално доба на Западу

Средином V века Западно римско царство је представљало само назив за низ удаљених територија, преплављених варварима, које

¹ Свакако да се постимперијална епоха односи на шире историјско раздобље чије јасно временско дефинисање није у потпуности могуће. Један од разлога јесте развој друштвено-политичке ситуације у различитим деловима некадашње империје. Тако су у време уклањања последњег римског цара Ромула Августула многе територије Западна већ деценијама биле под варварском влашћу. Теодорихова смрт означила је пропаст Остроготског краљевства, што је омогућило Јустинијаново освајање Италије. Само десет година након Теодорихове смрти у Риму је поново владао римски цар, али са седиштем у Константинопољу.

су још увек признавале скиптар западноримских царева. Агонију је прекинуо вођа варварских плаћеника Одоакар (476–493) присиливши последњег владара Западног римског царства — Ромула Августула, да абдицира 4. септембра 476. године (Норич 2009, 157). Овај догађај, премда се званично узима као датум када је пало Западно римско царство, није био нарочито апокалиптичан. Ромул Августул је био дете. Одоакар је послао у Константинопољ царске инсигније и бар формално се ставио под врховну власт источноримског цара. Још нешто више од деценију након абдикације Ромула Августула, усамљени војни заповедник Сијагрије у северној Галији и одбегли цар Јулије Непот у Далмацији одржавали су римску власт непостојећег царства (Hughes 2015).

Последице пропасти Царства на Западу су биле убрзо видљиве. Како Расел пише у својој *Историји западне философије*: „Широм западног света, дивља германска племена наслеђивала су централизовану бирократију царства. Престала је да ради царска пошта, велики путеви су пропали, рат је ставио тачку на трговину на велико, а живот се поново локализовао“ (Расел 1998, 339). Међутим, нека се врста државног континуитета Старог Рима наставила. То најбоље описује Херин, када каже да варварски утицај није довео до тоталног уништења римске традиције, јер су облици римске власти преживели и били чак очувани од стране придошлица (Herrin 1989, 19). Тако о стању у Италији Гибон бележи: „Након седмогодишњег раздобља, Одоакар је обновио функцију конзула Запада; курилну столицу редом су попуњавала једанаесторица најславнијих сенатора; царски закони су се строго примењивали, а цивилну управу над Италијом и даље су вршили преторијански префект и његови подређени чиновници (Гибон 2003, 438). Старе друштвене структуре су остале у неком деградираном облику (Frend 1984, 806). Такође је постојала тенденција да се прикаже изванредан државни континуитет царства на Западу како од стране варварских владара, тако и од стране источног дела Царства. Тако је цар Зенон доделио звање „патриција и врховног команданта војске“ (*magister utriusque militiae et patricius*) остроготском владару Теодориху (488–526) и пружио му подршку да у његово име преузме Италију.² Варварски владари и њихова аристократија настојали су да имитирају римску власт, поистовећујући своју владавину са временом владавине римских царева и инсистирајући на континуитету славних дана. Многи од нових владара управљали су

² Теодорих је убио Одоакара 493. године и постао један од највећих владара раног Средњег века. (Mitchell 2007, 118–119; Фајфрић 2008, 45–47).

својим краљевствима у стилу опонашања царског начина управе. Рани германски краљеви Италије, на пример, ковали су чак свој новац у име владајућег цара на Истоку, као да је Римско царство и даље постојало (Ward-Perkins 2005, 68). У пропагирању римског наслеђа, у циљу проналажења легитимитета, Остроготи су несумњиво предњачили. Зграде и цркве подигнуте у Теодориховој Равени одговарале су онима у Константинопољу (Frend 1984, 807). Нису заостајали ни франачки владари, почевши са Хлодовехом I (481–511). Како сматра Ласко, Хлодовех I је себе видео као наследника римских владара у Галији, и био је спреман да усвоји њихове културолошке оквире (Lasko 1971, 26). Чак је та намера ишла толико далеко да се одевао попут римских царева.³ Такође, Расел види пренос двора из Турнеа у традиционалну резиденцију римске власти — Париз, као покушај да се симболично учествује у римској величини (Russell 1994, фуснота 52, 146). Исти случај је био са Визиготима и Бургундима — визиготски Тулуз био је проглашен „Новим Римом“, а за исту сврху Бургундима је послужила Вијена (Браун 2010, 139).

Однос варвара према аутохтоном становништву није ипак посвуда био исти. Тако су, за разлику од умеренијих Гота и Франака, Вандали у Северној Африци терорисали локално становништво (Chadwick 2001, 636). У периодима између 439–454. и 457–480. године Картагина није имала епископа (Chadwick 2001, 796). Био је то заправо почетак краја славног хришћанског града који ће касније Арапи у потпуности уништити. Такође, још горе су прошли римско државно-правно наслеђе и Црква на британским острвима, где су обоје збрисани услед англо-саксонске инвазије.⁴

Друга половина V века, у друштвено-политичком контексту, било је време консолидације и транзиције како аутохтоног римског становништва, тако и новопридошлог и владајућег варварског. Браун се користи речима Григорија Турског (†594), да би описао ово раздобље као време истоветно Старом Израиљу, *virtutes sanctorum* — „дела светих“ одиграла су се на позорници препуној *strages gentium* — „покоља зараћених народа“.⁵

³ Расел наводи Григорија Турског (†594) који о томе сведочи у делу *Libri Historiarum* (Russell 1994, фуснота 52, 146).

⁴ Хришћанство у Британији биће поново оживљено тек крајем VI и током VII века, кроз грегоријанску мисију Августина Кентерберијског (†606) (Браун 2010, 169; Chadwick 2001, 792–793).

⁵ „Prosequentes ordinem temporum, mixte confuseque tam virtutes sanctorum quam strages gentium memoramus.“ *Libri historiarum*, II: *Praefatio* (Браун 2010, 143).

3. Црква као носилац *Romanitas*-а

У постимперијалном периоду идеја „бити Римљанин“ је преживела пад царског Рима. Заједничке вредности, обичаји, поглед на морал и живот људи некадашњег царства, нешто је што је наставило егзистирати и када царства више није било (Woolf 2000, 120). Истовремено, преживела је још једна институција, чврсто везана за римско наслеђе. Била је то хришћанска Црква. Она је на себе преузела улогу чувара старог поретка у једном новом руху. Усвојила је римско државно-правно наслеђе, прилагођавајући га својим потребама и циљевима. Расуло старе државне администрације решавано је преузимањем световних послова од стране Цркве и њених великодостојника. Мајендорф описује ову историјску ситуацију речима: „Идеја перманентне и универзалне империје је постала део хришћанске цивилизације, а варварски народи су или већ били хришћани, или су се, један за другим, обраћали у хришћанство. Тако је Црква — делујући свесно и систематски као канал кроз који су на Западу продужили да се пропагирају и римске идеје и римски закони, па чак и стварна власт цариградског цара — сачувала стари римски и хришћански универзализам после пропасти Западног римског царства“ (Мајендорф 1997, 22). Проповедајући исте речи којима су се служили Христови апостоли, а онда и сви њихови наследници, Црква је кроз хришћански живот и мисију имала тенденцију да надживи све политичке промене и у томе је успела. Њени клирици су у новом друштвеном поретку често били једини писмени и способни да воде административне послове. Виша црквена јерархија је са собом носила римско државно-правно наслеђе у коме је стасавала, као и римску ученост. Због тога је за варварске краљеве представљала сигуран ослонац у новоформираним државама. Црква постала главно средство друштвено-политичке функционалности на Западу. Снага латинског наслеђа осигурала је надмоћ класичног језика и културе, а кроз тесну везу града и црквене организације, епископат Цркве је одиграо главну улогу у промоцији урбаног животног стила у новој „подримској“ култури Запада (Herrin 1989, 51). Тако је успостављен нови поредак на рушевинама некадашње империје, где је Црква наставила континуитет структуре и система својствен некада првенствено царству. На који начин се то дешавало детаљније ћемо појаснити кроз призму друштвено-политичке улоге епископа у постимперијалном периоду на Западу.

3.1. Епископ и његова друштвено-политичка улога у постимперијалном периоду на Западу

У постконстантиновској епохи Црква, у личности епископа, постаје неизоставни елемент друштвено-политичких токова. Већ до краја IV века епископ је, поред царских представника, био најмоћнији становник града. Очекивало се да неће само посредовати за своју паству на небу, већ и пред световним судијама на земљи (Liebeschuetz 1972, 140). У време пропадања царства на Западу, епископ остаје главна фигура друштвено-политичког живота староседелачког становништва, али са увећаним овластима, будући да није имао државног представника поред себе. Он је био истински представник *Romanitas*-а и легални наследник добрих дана епохе *Pax Romana* (Wallace-Hadrill 1983, 3).

Иако је пропадање Западног римског царства био дуг процес, немогуће је не замислити стање некадашњих провинција након доношења одлука да се царски префекти повуку из њих. То је значило хаос у многим аспектима живота. Без обзира да ли су били свети људи или не, епископи су били изданци локалних породица, чланови гало-римске аристократије и као такви су могли постати водећи орган јавних послова (Herrin 1989, 88). Узимајући као пример Галију, Расел наводи: „Прва црква у Галији била је епископална црква, и њена традиција протеже се до најудаљенијег сећања сенаторске аристократије. Заправо, период њеног установљења, касни трећи век, кореспондира са периодом провинцијске аристократије; тако су обоје рођени заједно и формирали нераскидиву институцију. Велика већина раних меровиншких епископа имали су гало-римско порекло. То је било за очекивати имајући у виду каснију улогу коју је епископат играо у римској Галији. Може се говорити о „епископским породицама“ које су владале генерацијама. Контрола главних епископских седишта била је кључ континуиране регионалне моћи сродника.“ (Russell 1994, 149–150; Geary 1990, 123–126). У многим местима на Западу, епископи су попунили политички вакуум градова. Они су предњачили тамо где су цивилне власт подбациле, апсорбујући својом пастирском надлежношћу политичку структуру несталих система (Wallace-Hadrill 1996, 29). У одсуству римских магистрата, које је делегирала царска власт по градовима, преузимали су на себе цивилне обавезе као што су организовање војних снага, преговарање са непријатељем, размену заробљеника преко распродаје црквених добара и чак предвођење градског становништва у борби тј. рату. Добротворне активности у организацији цркве ублажавале су последице гладовања и опсада. На пољу градске инфраструктуре епископи су заменили

царске представнике или *curiales*, који су били задужени за поправку штете на комуналном систему, попут осигуравања снабдевања града питком водом, дистрибуције хране у време рата и утврђивања цена жита (Herrin 1989, 73). Истовремено, многи градови су задобили хришћански идентитет, заснован на култу реликвија светитеља или више њих, чије је присуство осигуравало вечити извор духовног патроната и заштите за оне који су се молили над њиховим кивотима (Brown 1981, 124).⁶ Светитељ је доносио славу граду и престиж епископу. Крај V и почетак VI века био је период обележен стабилизацијом друштвено-политичког поретка на Западу. У том контексту, ходочасници заједно са клирицима, који су путовали црквеним пословима, остваривали су комуникацију у свету који је стремио ка већој регионалној независности (Mathisen — Sivan ed. 1996, 18).

Храмови су у постимперијалном периоду и даље били места где се најмање осећала подељеност између богатих и сиромашних. Евхаристија је била централни део хришћанског живота (Hen 1995, 71–75). Али за примање и раздавање Евхаристије била је неопходна духовна и телесна припрема, што се односило првенствено на уздржавање од сексуалних односа. Како је служење Евхаристије било често, наглашавала се све више потреба перманентног уздржавања код свештенства. Целибат је осигуравао посебну друштвену улогу, кроз нарочиту посвећеност Богу и Цркви.⁷ Иако је међу нижим свештенством целибат доста касније прихваћен, епископат је лакше прихватао ову црквену дисциплину. Један од разлога је појава монаштва на Западу током V века.

На Западу је аскетизам био симптом стагнације културе, док је на Истоку био део свеопштег покрета (Frend 1963, 79). Манастири су били расадници нових нараштаја епископа, посвећених аскези, дисци-

⁶ Пример је град Тур на реци Лоари, где је гроб Св. Мартина (†397), и током друге половине V века био центар ходочашћа и највећег пијетета. Немерљиво већи је био град Рим са гробовима првостолних апостола и ранохришћанских мученика, али исто тако, многобројни градови у Галији и Шпанији, представљали су оазе ходочашћа у тегобним временима. Наравно, треба имати у виду са друге стране да су римски градови на територијама дунавске и рајнске границе, претрпели инвазије Хуна и Гота, и највећи број њих је био уништен и напуштен. Народи северних територија некадашњег западног дела царства, и даље на север преко Дунава, попут Саксонаца, Бавараца и словенских племена, биће христјанизовани тек током VIII и IX века, заслугом франачких мисионара.

⁷ Од IV века на Западу су се почеле јављати тежње да се за свештенослужитеље уведе обавезан целибат (званично већ Елвирски сабор (Шпанија) око 306. године уводи целибат, док папа Сириције 385. године доноси први папски декрет у име „*apostolicae sedis auctoritas*“ као средство борбе против „нечистог суживљења“) (Vaches 2010, 181–182).

плини, а пре свега Цркви.⁸ Ширење монаштва олакшало је многим сенаторима и угледним римским грађанима да постану епископи. Остајући без поседа, одлазили су у манастире, одакле су бирани за епископе.⁹ Затим су због свог порекла и способности лако преузимали на себе друштвено-административне послове и постајали световни властодршци (Wallace-Hadrill 1983, 12). На тај начин, некадашња римска елита посвећена владању у име римског цара, наставила је да влада у име Христа, кроз улогу црквених великодостојника. Њихове врлине су препознавали и варварски владари, те су им препуштали, као искуснима, вођење администрације у њихово име (Hanson 1985, 369). Били су то нови царски магистрати. Како сматра Хансон: „Сваки (=епископ) у свом граду је био оличење реда и закона. То није било зато што су многи епископи били племићи. У њих се искрено гледало као у „првосвештенике“ своје области. После посвећења епископ би био унесен у свој град у високој покривеној носиљци у оквиру церемоније некада резервисане само за конзуле. Његова делатност у својству судије и миротворца сматрана је остварењем Божије и светитељске правде на земљи“ (Hanson 1985, 207–208). Људи су тежили да имају епископе који ће знати да их представљају пред варварских владарима, да умање високе таксе или да се заузму за њих пред властима, ако су били оптужени за нешто (Chadwick 2001, 643). Дугујући своје угледу, епископи су могли са лакоћом да се укључе (*intercessio*) у некадашње царско судство (Debinski 2010, 46). Имајући ово све у виду јасно је очување континуитета римског државног система владавине и администрације кроз епископат Цркве у постимперијалном периоду (Wallace-Hadrill 1983, 12).

4. Римска црква у постимперијалном периоду

Након пропасти Западног римског царства, епископ Рима је добио више на значају. Како наводи Норич: „Одсуство било ког царског представника у Италији створило је политички вакуум у старој престоници. Људи су инстинктивно тражили нову очинску фигуру,

⁸ Посебно се истицао Лерински манастир, основан око 410. године, као расадник дисциплинованог и аскетски настројеног епископата (Dunn 2000, 82–111; Sterk 2004).

⁹ Један од најбољих примера ове транзиције јесте Сидоније Аполинарије (†489?). Био је римски сенатор и дипломата, касније епископ провинције Оверња (франц. *Auvergne*), са градом Клермоном. Један је од најистакнутијих писаца позне антике, постао је прелат, јер је схватио да је то најбољи пут, у датим условима, да може сачувати интересе *Romanæ res* (Hanson 1985, 344).

неког ко поседује одређени степен угледа и нуди могућност континуираног живота далеко преко границе снова чак и најоптимистичнијег варварског авантуриста. И тако су уздигли епископа Рима, који је већ држао примат у хришћанству, подарили му и световни ауторитет поред духовног и окружили га раскошем и полумистичним свечаностима које су претходно биле резервисане само за царе. Доба средњовековног папства је почело“ (Норич 2009, 158). Да би се разумео развој римског богословља и његовог саморазумевања током постимперијалног периода неопходно је имати у виду и статус самог седишта Римске цркве — Вечног града, његову старину, традицију и дух. У чувеној Вергилијевој *Енејиди* (VI: 851–853) исписани су стихови који на најбољи начин описују дубоко веровање о предодређености Рима да осваја, влада и намеће мир:

„Твоје ће, Римљанине, бити да народ’ма владаш:
твоја умећа ће бити: да намећеш владу мира,
покорене да штедиш, немирне снажно да ломиш.“

Та идеологија вечности града се постепено градила и неминовно је утицала на Цркву која је имала седиште у Вечном граду. Завршавајући своје дело *De Civitate Dei*, Августин Хипонски (†430) — „отац западне теологије“, пише: „Град Рим је основан као други Вавилон, и као ћерка првог Вавилона, преко којга се Богу свидело да покори цео свет, те да уједини земље у једну заједницу државе и њених закона (*in unam societatem rei publicae legiturque*) и да заведе мир надуго и нашироко“ (*De Civitate Dei*, XVIII:22). Рим је испунио своју сврху у домостроју Божијег спасења света, па је и његова политичка пропаст била оправдана.¹⁰ Била је то жеља да се нагласи јеванђелска идеја о припадности хришћана небеској отаџбини (*civitas Dei*), у односу на пролазност земаљских царстава (*civitas terrena*). Како сматра Хансон, неко, чак са мало увида у историју, могао би рећи да је историја Цркве у средњем веку на Западу била реализација намере да се изгради Августинов *civitas Dei*, и то на земљи — намера коју би сам Августин лично оштро одбацио (!) (Hanson 1985, 364). Римска црква је суптилно спојила стару идеологију и Августинову мисао. Опадањем снаге државне администрације, Црква у Риму је себи створила простор да од царске изгради духовну престоницу. Папа Лав I Велики (†461), у

¹⁰ Хришћанство се појавило у једној држави, чија је целовитост омогућила брже ширење јеванђелске поруке. Када је царство било христијанизовано, Рим је препуштен своме крају.

једној од својих беседа, изрекао је чувене речи: „Ово су твоји свети Оци (= апостоли Петар и Павле), и прави пастири, који су ти дали право да се сврсташ у небеска царства и изградили су те под много бољим и срећнијим покровитељством него они, чијом су ревношћу били постављени први темељи твојих зидова: и од којих онај који ти је дао име оскврнавио те крвљу свога брата (= Ромул, традиционални оснивач града, убио је свог брата Рема). То су они који су те уздигли до такве славе, да си постао *род изабрани, царско свештенство, народ свети* (1Пт. 2, 9) и будући глава света кроз благословену Петрову свету Столицу, стекао си шири утицај Богопоштовањем него земаљским владањем“ (*Sermo LXXXII*, 422). Он упоређује апостоле Петра и Павла, као заштитнике Рима, с његовим оснивачима Ромулом и Ремом, те на тај начин примат Римске цркве ставља у континуитет са ранијом империјалном идеологијом. У том контексту је неопходно разумети како пропашћу царства идеал *Roma aeterna* није изгубљен, већ очуван, али је његов престо постала Петрова света Столица. Са једне стране „првоврховни“ апостоли Петар и Павле истакнути су као оснивачи Цркве у Риму, у циљу развоја римског црквеног примата, а са друге стране целокупно окружење хришћана у Риму, испуњено споменицима и сведочанствима претхришћанског Рима, његове славе и моћи, водило је ка томе да се *Romanitas* християнизује. На тај начин је у постимперијалном периоду древна *Roma aeterna* постала једно са хришћанском *Roma caelestis*, сабор светих којим је началствовао Цар Славе, а његов представник на земљи је постао епископ Вечног града и наследник апостола Петра. Некада презрен као Други Вавилон, и управо због тога кажњен падом, Стари Рим је без цара, али са папом на челу, временом постао Нови Јерусалим (Lancon 2008, 164). Папство је на тим основама могло да изграђује своју еклисиологију јер није било ни једног таквог духовног центра на Западу који би се могао упоредити са Римом. Његова трансформација заслугом Цркве од паганског и царског у хришћански град постала преседан у односу на друге градове Италије, Галије и Африке. Овим је убрзана централизација Запада у црквеном погледу током наредних векова.

Кроз призму овога могле би се сагледати две околности које су обележиле историју Римске цркве постимперијалног доба. Прва је управо реалност несталог царства, али не и његове структуре, то јесте људи који су га до тада чинили, и друга јесте Акакијева шизма која је обележила крај V и почетак VI века у односима Истока и Запада. Нестанак царства на Западу је створио вакуум који је Црква, са својом организацијом и способношћу, могла лако попунити — што се и десило. Са друге стране, друга половина V века обелоданила је сву

дубину расцепа између Истока и Запада. Акакијев раскол на релацији Рим — Константинопољ, разоткрио је све јаче претензије Рима као универзалној власти у Цркви.

4.1. Римска црква и империјално наслеђе

Након смрти папе Лава I 461. године, кореспонденција између папе и источног цара наредних петнаест година није постојала (Frend 1984, 807). Било је то време друштвено-политичке дезинтеграције на Западу, али Римска црква је била и остала постојана.¹¹ Најпре под Одоакарром, а затим неколико деценија под Теодориховом влашћу, римски епископ, као и други епископа Запада, постепено је преузео световне дужности, као што су преговарање са непријатељским снагама, одржавање залиха хране у граду, доношење закона и помагање становништву у време куге или поплаве (Herrin 1988, 103). На тај начин, вршећи истовремено црквене и световне дужности у Риму, папство је током постимперијалног периода поставило темеље каснијој теократској држави у Италији и начину како се остатак Европе кроз средњи век односио према Риму.

Усвајање римске државно-правне терминологије од стране Римске цркве био је природан процес јер су као медијум имали заједнички језик — латински. Дебински описује утицај римске државно-правне терминологије на црквену организацију: „Заседање римског свештенства на челу са папом називано је папском конзисторијом; термин се односио, заправо, на царски *consistorium*, приватно веће цара. Седиште папе и његов двор, као и код некадашње царске *sacrum palatium*, био је дом апостолске канцеларије у којој — баш као и код царске канцеларије (*scrinum*) — биљежници и писмозналци (*notarii et scriniarii*) су обављали своје дужности. Такође, институција епископских сабрања усвојила је одлике римског сената и секуларних провинцијских сабрања (*concilia provinciarum*). Заседање сабора је било отворено — слично као код сената — са представљањем предмета дебате (*relatio*). Епископи би узимали реч редом који је имитирао попис сенатора и били су охрабрени да износе слободно своје мишљење (*agite; dic, qui cense?*). Коначни закључак био је записан као *sententia*.“¹² Такође, још једно значајно звање је ушло у црквену би-

¹¹ Након смрти цара Валентинијана III 455. године до пада Рима, на Западу се сменило девет царева, а у исто време само тројица папа.

¹² Кориштење римске терминологије и законских принципа није било пуко позајмљивање из једног система ради другог, већ и наставаљање старе, формално валидне терминологије, на нове канонске институције (Debinski 2010, 40–1, 49).

рократију, звање викара (*vicarius*). Оно се јавља у црквеној употреби током V века. У древном Риму титула се односила на представника неке од државних служби које су заступале царску вољу (нпр. *Vicarius praetoris*). Папе су присвојиле ову државну службу, дајући јој црквено назначење, како би успоставили и ојачали свој утицај и јурисдикцију на Западу (Weaver 1972, 200–207, 212–224). Први викаријат успостављен је на територију Балкана 412. године када је папа Инокентије I (†417) доделио епископу Солуна титулу папског викара и легата (Dunn 2013, 679–699). Титула викара јавља се поново у постимперијалном периоду са настојањем папа да успоставе стабилнију ситуацију међу црквама Галије и Шпаније, чија је структура била дестабилизвана услед друштвено-политичких промена.¹³ За многе хришћанске заједнице на Западу Рим је био неприкосновени центар. Римска црква је била за њих медијум са остатком света, политички посредник, али првенствено истинска Мајка која брине о својој деци (Mooghead 2015, 236–237). Године 482. папа Симплиције (†483), званичним декретом „*Plurimorum relatu*“, први је доделио звање папског викара за Шпанију епископу Зенону Севиљском.¹⁴ Због свих историјско-политичких околности папа Симах (†514) је 513. године обновио папски викаријат над Галијом и по први пут једном западном епископу дао привилегију ношења папског палијума (*pallium*) „у свим галским регионима“ (више се није могло говорити о провинцијама) (Chadwick 2001, 650).¹⁵ Он је поверио Цезарију Арелатском (†542) улогу да исправља погрешна учења, не само у Галији већ и у Шпанији (вероватно имајући у виду територије којима су владали Готи). Сви епископи, који су путовали у Рим из ових земаља, морали су имати писмо препоруке епископа Арла.¹⁶

Истовремено је римско право трансформисано у специјалну верзију канонског права: уграђена су при томе законска правила изведена из Светог Писма и етичких појмова црквених отаца (Loewenstein 1973, 417; Humfress 2007, 211). Како Романо запажа, римско свештенство је чак „посуђивало“ и одећу од римских магистрата (што је

¹³ У постимперијалном периоду, времену дезинтеграције и стрмоглавог прилагођавања новим условима, Рим се залагао за поредак и широке хоризонте који су се пружали и преко граница (некадашњег) Римског царства, које је, чини се, и начинило епископе Рима, као наследнике Петра и Павла, истинским наследницима поретка римског света (Браун 2010: 154).

¹⁴ „*Congruum duximus vicaria sedis nostrae te auctoritate fulciri.*“ (Thiel 1868, 201–202).

¹⁵ О историји и употреби палијума током средњег века видети више: Schoenig 2016.

¹⁶ Коначно прихватање римског примата у Галији десило се тек са успоном Франачког царства, док је Шпанска црква све до арапског освајања настојала одржати своју „аутокефалност“ (Chadwick 2001, 651).

био случај и у Галији), будући да су многа војна лица прелазила у црквену службу, уводећи са собом и војничке одоре и улоге у богослужбени живот Цркве. Пример за то наводи Романо, наводећи службу змајоноше (лат. *draconarius*), римског војника који је носио ознаку кохорте, а чија се улога затим јавља у литургијским процесијама *Ordo Romanus*-а (Romano 2014, 78). Временом се тако у Риму формирао папски двор, у великој мери сличан царском двору са свим његовим административним лицима и њиховим положајима. Доминирајућа фигура двора била је харизматична личност римског епископа, а центар свих догађања била је и остала Латеранска базилика, у којој је папа живео и где је сазивао саборе (Romano 2014, 76–77). У таквом окружењу, неминовно је уобличено самопоуздање римских епископа.¹⁷ Томе у прилог иде и чињеница да су и римски сенатори почели доживљавати римског епископа, који је промовисао континуитет римске традиције и идеологије хришћанског Римског царства, као једног од њих, штавише као првог међу њима.¹⁸

4.2. Римска еклисиологија у постимперијалном периоду и сукоб са Истоком

Услед историјско-политичких околности, римско наслеђе је неминовно утицало на развој римске еклисиологије током овог периода. Идеје универзалног царства, које више није постојало на Западу, имплементирани су, заједно са јаком традицијом, у еклисиологији Рима. Свест римског епископа о значају и црквено-политичком потенцијалу његове катедре знатно је порасла у овом периоду. Рим није више морао нужно да буде само почасна прва катедра у хришћанској васељени, већ центар и судија целокупног Хришћанства. То је посебно дошло до изражаја када је друга црква прогласила присвајање римских привилегија. Наиме, нова царска престоница

¹⁷ Остајући у Риму, „Вечном граду“, кога је император напустио, римске папе су на Западу постали симбол *Romanitas*-а. У очима Запада били су идентификовани као заменици императора. Пошто су сами били убеђени да врше есенцијалну апостолску мисију у односу на западне варваре, а исто тако и због тога што су устајали против империјалних злоупотреба када год је то било неопходно, и против јереси које су долазиле са Истока, они су охоло почели своје функције у васељенској цркви да описују као функцију једне владе. Термин који је ушао у папски речник за време папа Лава и Геласија да означи њихову власт није био *primatus*, који се традиционално употребљавао само за „духовно“ првенство, него *principatus*, који је до тада означавао власт императора (Мајендорф 1997, 116).

¹⁸ Остаци сената временом ће се, до почетка VIII века, претопити у папску курију (Lancon 2008, 53; Talbert 1984).

— Константинопољ, постала је преко ноћи *Нови Рим*. То је званично прокламовано на Другом васељенском сабору (канон 3), а затим потврђено на Четвртном васељенском сабору (Канон 28). Овим чином се црквена катедра на Босфору уздигла до места које је Стари Рим љубоморно чувао за себе, што је неминовно довело до ривалства и разоткривања римских амбиција.

Тријумф папе Лава I Великог (†461) на Четвртном васељенском сабору, због његове одбране православне вере, увећао је углед Рима у хришћанском свету, више него сви напори његових претходника заједно. Римска еклисиологија, утемељена на Петровом примату, своје корене налазила је у раној Цркви.¹⁹ Међутим, својеврсни проблем био је што су Источни и сами придавали значај Риму, можда и више него што је њихово властито богословље чинило. С једне стране, настојало се осигурати јединство „римског“ света, а са друге стране, како наводи Мајендорф, источни епископат је често био спреман да призна „петровско“ достојанство римским епископима, погрешно разумевајући озбиљност римских захтева (Мајендорф 2018, 20). За њих су, како он сматра, „апостолски“ захтеви носили са собом мало праве тежине у случајевима небројених „апостолских“ столица Истока и чинило им се да усмено признавање петровских захтева Рима има мало правих последица. Међутим, управо је то — апостолско порекло римске Катедре, у сваком дијалогу Истока и Запада, помињано како би се нагласио њен престиж. Основана од апостола Петра, како су тврдили римски епископи, она је била одговорна за све цркве (*collegium ecclesiarum*), јер је Петар био одговоран за цео апостолски скуп (*collegium apostolorum*). Самим овим Петрова основа јасно даје Римској цркви божанско порекло, и према томе, коначни ауторитет у пословима универзалне Цркве (Мајендорф 1997, 57). Са друге стране, постојање *прото́са* у Цркви за Источне није довођено у питање, међутим, апостолско порекло није подразумевало јурисдикциона права за Источне (Мајендорф 2006, 15). Зато је Константинопољ са аспекта свог тумачења примата могао претендовати на првенство. И када је

¹⁹ Богословски темељ западне визије примата базира се на тумачењу Христових речи упућених апостолу Петру: „А и ја теби кажем: ти си Петар, и на овоме камени сазидаћу Цркву своју, врата паклена неће је надвладати“ (Мт 16:18). За Римску цркву је ово било директно давање *potestas iurisdictionis* првенства апостолу Петру. За Исток је најближе било тумачење Кипријана Картагинског (†258), да се примат Петров односи на целу Цркву, односно на сваког епископа појединачно у оквиру њему поверене епархије, док је Рим био *primus inter pares*. Похвале које су они износили на рачун Римске цркве, никада нису схватане на Истоку у духу еклисиолошке уникалности, већ пре свега у духу историјског положаја града Рима и значаја за западно хришћанство. (Мајендорф и др. 2000).

прогласио првенство и „поделу“ римских привилегија, јер је он Нови Рим и град „почаствован царем и сенатом“, папе су оштро реаговали (Карташов 2009, 303). За Римску цркву је претензија ка првенству директан напад на римско првенство, које је са аспекта Римске цркве није било само почасне природе.²⁰ Због тога је било само питање времена када ће се сукоб две катедре ескалирати.

Смрћу папе Симплиција (†483), који је сведочио паду Рима и смени власти у Италији, питање избора новог папе постало је од круцијалне важности. Изабран је строги и ауторитативни Феликс III (†492) (Kelly 1986, 46–47). Истовремено на Истоку је трајала борба око верског учења о две природе у Христу. Цар Зенон је 482. године издао компромисни документ, познат као *Еношикон* (Акт обједињења) са којим се сагласио и константинопољски патријарх Акакије (†489). Рим, ван политичког домањаја источног цара, одговорио је најоштријом мером.²¹ Патријарх је екскомунициран на Римском сабору 28. јула 484. године (Frend 1984, 807). Била је то демонстрација римске моћи, која није имала много ефекта на Истоку, осим да папино име буде уклоњено из константинопољског диптиха. Тиме је започео први велики раскол између Истока и Запада, који ће трајати наредних тридесет пет година.

Цара Зенона је 491. године наследио дворски великодостојник Анастасије I, мудар и способан владар, али наклоњен монофизитству (Brown 1989, 148). Његова црквена политика и упорно одбијање компромиса у Риму, условило је да се црквени раскол продужи. Међутим, у његово време Исток и Запад су већ били у поодмаклој фази удаљавања. Браун наводи да је 517. године цар Анастасије I примио делегацију римских свештеника који су показали како су се већ тада западно и источно крило Хришћанства међусобно удаљили. Црква на Западу је постала затворена елита — као колонијална сила у неразвијеним територијама, сматрала је себе обавезном да наметне, ако треба и силом, своје погледе у местима где се јаве „девијације“. Ојачани својим аристократским пореклом, њени сенаторски епископи уздизали су се над све више културно заосталим верницима. Исто

²⁰ Као пример могу се узети канони Сардичког сабора из 343. године, који јасно дају апелационо право римском епископу у оквирима васељенске Цркве. Међутим, ови канони у том смислу никада нису на тај начин имплементирани у животу Источне цркве, за разлику од Запада, где су имали исту снагу као канони Првог васељенског сабора (Langen 1893, 19).

²¹ Пре Јустинијана I на константинопољском двору није постојао званичан папски представник — *apocrisarius*. Мањак комуникације, био један од кључних фактора за исхитрене поступке (Frend 1963, 73).

тако, били су у могућности да саветују и контролишу необразоване варварске владаре. Такав став је заузела и римска делегација пред источним царем. Тражили су од њега да наметне православно исповедање на Истоку, ако треба и војном силом. Међутим, за источног цара такав савет долазио је из другог, варварског света. Његов задатак није био да наметне забрану половини царства; задатак је био да се пронађе формула која би могла објединити што већи број његових поданика како би завладао политички и верски мир (Brown 1989, 148). За Рим је таква политика била неразумна и неприхватљива.

Након Феликсове смрти, његови наследници Геласије I (†496) и Симах (†514), држали су чврсту и бескомпромисну позицију, која је захтевала осуду Акакија, повлачење *Еношикона* и поновно успостављање православног вероисповедања, као јединог званичног.²² Геласије је отишао корак даље, наглашавајући крајњу инфериорност царске у односу на папску моћ (Frend 1984, 810). У свом чувеном писму цару Анастасију I „*Famuli vestrae pietatis*“ 494. године папа пише: „Два су вида власти (*duo sunt*), императоре Августе, којима се овим светом влада: ауторитет светих понтифа (*auctoritas sacrata pontificum*) и царска моћ (*regalis potestas*). Од ово двоје одговорност свештенослужитеља је много већа, толико већа да ће у време божанског суда, они давати суд чак и о самим владарима људи“ (*Epistola VIII*, 41).²³ Геласијев двоструки примат — политички и црквени, јасно је дефинисан у његовим речима. Римска државно-правна идеологија, која је брижљиво разрађивана током времена Царства, послужила је као материјал за изградњу ауторитета римског понтифа. Папа Геласије је доживео на Римском сабору 13. маја 495. године круну свог животног дела, како бележи Рајнхард, да су га не мање од једанаест пута поздравили присутни епископи као *vicarious Christi* (Reinhardt 2017, 97). Имајући у виду дотадашњу титулу римског епископа *vicarious Petri*, ова новина је била велики искорак у еклисиолошком погледу. Први папа тако ословљаван био је Геласије I. И премда је на Истоку ова титула била само једно у низу ласкавих

²² Геласија је наследио Анастасије II (†498) чији је краткотрајни понтификат представљао заокрет у односу на десничарску политику његовог претходника према Истоку. То је довело до реакције римског свештенства које је настојало задржати своју независност од Константинопоља. Оно што је уследило по његовој смрти био је неминовна подела на происточне и проримске стране. На крају је прихваћен проримски кандидат — конзервативни Симах (Мајендорф 1997, 139–143; Kelly 1986, 49–50).

²³ Речи су технички термини римског права. *Auctoritas* је био врховна моћ одлучивања и законодавства, апсолутна и коначна. *Potestas* је била извршна надлежност, додељена судијама. Такође, термин *pontificium* може се превести као првосвештеник, епископ или папа, али напомињемо да се говори о римском епископу или папи (Ullmann 2013).

звања, у римском еклисиолошком кључу она је имала далеко већи значај, што ће се показати у каснијем периоду.

Будући да Анастасије I није имао деце, наследио га је 518. године старији војник из Илирика по имену Јустин, латинофон и одан папству (Frend 1984, 812). Његово ступање на трон Источног царства означило је успон једне од најзначајнијих царских династија. Јустиновом заслугом и вољом папе Хормизде (†523), наследника Симаховог, Акакијева шизма је окончана 28. марта 519. године испуњавањем свих римских захтева (Frend 1984, 812). Ипак, код потписивања *Libellus fidei* папе Хормизде, константинопољски патријарх Јован II (†520) је изразио своју радост јер су два Рима поново *једнака њо часци*. И почетак и крај сукоба су открили поделу између Истока и Запада. Предаја Истока је деловала безусловно, али патријархове пркосне речи су јасно одражавале чињеницу да победа Запада није ни најмање проширила власт Рима над Истоком. Чак и анатеме које су изречене по први пут над двојицом царева — Зеноном и Анастасијем I, одражавале су само тенденцију родоначелника нове династије да се ограда од јеретичких претходника и утврди свој владарски положај као заштитника Православља. То није ни на који начин представљало давање значаја Риму. Такође се може учинити да је тријумф папства крунисан посетом папе Јована I (†526) Константинопољу 526. године. Међутим, разлог је лежао у чињеници да је нови цар настојао по сваку цену успоставити православну веру, што је укључивало и прогон Гота (у то време аријанаца) у престоници. Готском владару Теодориху то се није свидело и зато је послао папу у дипломатску мисију како би уверио цара да повуче мере. Папа, у пратњи пет западних епископа, свечано је дочекан. Цар је учинио проскинезу пред њим, након чега је био крунисан руком римског понтифика (Frend 1984, 812). Римска наклоност је била придобијена у потпуности. Тријумфално помирење Рима и Константинопоља означило је крај Остроготске доминације у Италији поновним успостављањем дипломатских односа два Рима. Теодорих је ово убрзо схватио увиђајући незаустављиво јачање происточне струје у својој држави. Међутим, главни покретач помирења и личност која је имала могућности да диктира услове реалног мира био је источни цар. Теодорихова смрт 526. године означила је својеврстан крај постимперијалног периода у Италији. Он је успео да уједини Готе и Римљане, али окончање црквеног сукоба и његова смрт довели су поново до јачања римског идентитета. Његов наследник — десетогодишњи унук Аталарик и његова мајка регент били су происточно орјентисани, што је омогућило Источном царству да се умеша у унутрашњу политику Остроготске

државе. Готска власт се почела осипати. Подршка римских папа и православних на Западу омогућиће успех Јустиновог рођака и наследника — Јустинијана I (527–565), у спровођењу политике поновног освајања Запада. Десет година након папске посете Константинопољу, уследила је Јустинијанова *Reconquista* и Рим је поново након шездесет година имао римског цара (Brown 1989, 132), с тим да је он сада столовао на Истоку у Константинопољу.

5. Закључак

Сумирајући историјске и политичке околности у којима је Црква живела током постимперијалног периода, можемо свеобухватније сагледати њену друштвено-политичку улогу и њен еклисиолошко-канонски развој. Током V века Западно римско царство је нестало са историјске позорнице Европе. На његовим рушевинама је, у наредних неколико деценија, поникао низ нових држава. Власт је била варварска, а поданици великим делом староседеоци. Идентитет и култура аутохтоног римског становништва су били изразито супериорнији у односу на новопридошле варварске народе. Међутим, како више није било римске државне администрације која би осигурала континуитет овог наслеђа, једина преживела институција која је то могла учинити била је Црква. Црква је спасила Запад у постимперијалном периоду од потпуне културне пропасти и губитка целокупног римског државно-правног наслеђа. Носиоци тога били су њени епископи. Комбиновањем световних и црквених вештина, епископат је успео да сачува највредније делове заоставштине старог државно-правног поретка. Његови представници били су најчешће потомци угледних сенаторских и аристократских породица некадашњег империјалног друштва. Својим вештинама и образовањем били су носиоца онога што се назива *Romanitas*. Црква је апсорбовала римску аристократију и римско наслеђе, постајући сама носилац истога. Варварски владари, који су настојали да пронађу легитимитет своје владавине, трудили су се да следе римску традицију, а у томе им је могла једино Црква помоћи. Она је, као носилац римског државно-правног наслеђа, одиграла важну улогу, постепено преображавајући варварски свет Запада. На тај начин је старија латинска цивилизација, заступана од стране аристократског и често монашки-дисциплинованог епископата, укротила дивљи дух варвара и омогућила Цркви друштвено-политичку доминацију током читавог средњег века. Тиме је, можемо рећи, постављен темељ за средњовековну Европу.

Са друге стране, укидање царског достојанства у Риму условило је Цркву старе престонице, навикнути на администрацију државних органа власти Римског царства, да се сама сналази у друштвено-политичким догађајима постимперијалног периода. Папа је на себе преузео световне дужности, што није било једноставно и лако *per se*. Па ипак, Римска црква је и даље била Црква Вечног града — Црква о чијој се вери „говори по свему свету“ (Рим 1:8). У Риму су се налазили гробови првопрестолних апостола. Снага древности престонице и апостолског наслеђа ујединили су римско-државни идеал *Romanitas*-а — *Roma aeterna* са *Christianitas*-ом, у један идеал — *Roma caelestis*. Рим је без цара, са римским првосвештеником на челу, постао духовна престоница Хришћанства. У постимперијалном периоду папа је постао не само *vicarius Petri*, већ и *vicarius Christi*, како су саборски оци ословљавали Геласија I. И то није био само став Римске цркве, већ и многих локалних цркава на Западу. Ауторитет римског епископа се постепено ширио и утврђивао далеко преко митрополитанских граница Рима. Црквено-правно то се чинило оснивањем папских викаријата и апелационим посредовањем. Рим је за западне епископе био светионик православне вере и неприкосновени ауторитет у погледу црквене дисциплине. Због тога ће временом специфичност целокупног хришћанског Запада постати његово неминовно одређивање према идеологији Рима као „центру света“ и Римској цркви, вишњом промишљу одређеној да буде глава свих цркава (*caput otium ecclesiarum*). Тако је, у постимперијалном периоду, Рим својим апостолским ауторитетом и богословским угледом поставио темеље централизоване Цркве на Западу.

Међутим, такву перцепцију Рима нису сви делили. Исток је имао слику васељене у којој су пет патријарашких престола црквено-правно једнаки. Римски епископ је био *ἡρώως* за Источне, али он није имао ингеренције да захтева и намеће своју вољу на Истоку мимо сабора. Исто тако, док је на Западу трајала борба за разграничење међу новим државама, пониклим на рушевинама несталих царства, Исток је себи поставио за циљ имплементацију формуле — *imperium nostrum, fides nostra, lex nostra*. Акакијев раскол (484–519) показао је сву дубину неразумевања Истока и Запада на самом почетку средњег века. Одбијање црквених ауторитета на Истоку да признају папско вероисповедање и ауторитет било је преиначено залагањем првенствено царске власти. Када је раскол окончан, еклисиолошка и црквено-канонска позиција Рима се није изменила у очима Истока, али је разлика у погледу схватања улоге првога у Цркви постала још израженија.

Да ли су догађаји постимперијалног периода позитивно или негативно утицали на Западну цркву и да ли је апсорбовање римског државно-правног наслеђа помогло или одмогло Цркви, питања су на која постоје различити одговори. Црква је учврстила своју структуру и друштвено-политичку улогу. Истовремено је сачувала и многе вредности културе и државно-правног поретка несталог царства. Међутим, претерани уплив политичке идеологије довео је до знатне промене смера развоја еклисиолошке свести Цркве на Западу. Док је Исток, осигуран царском администрацијом и личношћу василевса, могао да сачува саборну свест, Западна црква је дала предност централизацији. Њена јуридичко-свештеничка еклисиологија, апсорбујући државно-правно уређење и наслеђе несталог царства током постимперијалног периода, усмерила се ка јачању позиције римског епископа на пољу ауторитета, утицаја и власти. На овај начин, два крила једне Цркве — источно и западно, започели су процес удаљавања, који ће кулминирати њиховим потпуним прекидом општења неколико векова касније.

* * *

Литература

Извори

- Aurelije Avgustin. 1995. *O Državi Božjoj — De Civitate Dei*, svezak II. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Gelasius I PP. *Epistola VIII. Ad Anastasium Imperatorem*. P. L., 59, Paris. 1862, coll. 41–47. [издање доступно онлајн; IntRes: http://www.documentacatholicaomnia.eu/01_01_04920496_Gelasius_I_Santus.html (посећено: 20. 8. 2019) и у преводу на енг. *The Letters of Gelasius I (492–496) — Pastor and Micro-Manager of the Church of Rome*, прев. са лат. Allen, Pauline. Neil, Bronwen. Turnhout: Brepols, 2014].
- Gregorii episcopi Turonensis — Krusch, Bruno and Wilhelm Levison (eds.): *Libri Historiarum I-X*, Hanover: MGH Scriptorum Merovingicarum 1.1, rev. ed. (1884), 1951. [издање доступно и онлајн; IntRes: https://www.dmgh.de/de/fs1/object/display/bsb00000747_00007.html?sortIndex=010:020:0001:010:01:00 (посећено: 15. 8. 2019)].

- Leo IPP, *Sermo LXXXII. In Natali apostolorum Petri et Pauli*. P. L., 54. Paris. 1846, coll. 422–428. [издање доступно и онлајн; IntRes: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_04400461_SS_Leo_I_Magnus_Sermones_In_Praecipuis_Totius_Anni_Festivitatibus_Ad_Romanam_Plebem_Habiti_MLT.pdf.html (посећено: 20. 8. 2019) и у преводу на енгл. IntRes: <http://www.newadvent.org/fathers/360382.htm> (посећено: 20. 8. 2019)].
- Publije Vergilije Maron. 2014. *Eneida*, prev. Marjanca Pakiž. Београд: Fedon.
- Simplicius PP, *Epistola XXI Ad Zenonem Hispalensem*, in: Thiel, A. 1868. *Epistolae Romanorum pontificum genuinae et quae ad eos scriptae sunt, a s. Hilario usque ad Pelagium II* (in Latin). Vol. I. Brunsvigae: Peter. [издање доступно и онлајн; IntRes: https://books.google.ru/books?id=3cIUAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (посећено: 19. 8. 2019)].

Секундарна литература

- Браун, П. 2010. *Устојон хришћанства на Западу*. Београд: Клио.
- Гибон, Е. Д. 2003. *Опадање и пројаси Западној римској царства*. Београд: Службени лист СРЈ и Досије.
- Карташов, А. В. 2009. *Васељенски сабори*. Београд: Српска књижевна задруга, 2009.
- Мајендорф, Ј. 2006. *Византијско наслеђе у Православној Цркви*. Врњачка Бања: Интерклима — графика.
- Мајендорф, Ј. 2018. *Рим, Константинопољ, Москва — историјске и богословске студије*. Лос Анђелес: Sebastian Press.
- Мајендорф, Ј., и др. 2000. *Примати аписхола Петра — иледишћа Православне Цркве*. Крагујевац: Каленић.
- Мајендорф, Ц. 1997. *Империјално јединство и хришћанске геобе — Црква од 450. до 680. године*. Крагујевац: Каленић.
- Норич, Ц. Ц. 2009. *Византија: рани векови*. Београд: Evro Giunti.
- Расел, Б. 1998. *Историја западне филозофије*. Београд: Народна књига — Алфа.
- Фајфрић, Ж. 2008. *Византијски цареви*. Београд: Tabernakl.
- Brown, P. 1981. *The Cult of the Saints — Its Rise and Function in Latin Christianity*. Chicago: The University of Chicago.
- Brown, P. 1989. *The World of Late Antiquity — AD 150–750*. New York: W. W. Norton and Company.

- Chadwick, H. 2001. *The Church in Ancient Society — From Galilee to Gregory the Great*. Oxford: Oxford University Press.
- Debinski, A. 2010. *Church and Roman Law*. Lublin: Wvdawnictwo KUL.
- Dunn, G. D. 2013. „The Church of Rome as a Court of Appeal in the Early Fifth Century: The Evidence of Innocent I and the Illyrian Churches“. *The Journal of Ecclesiastical History*, Vol. 64. (4/2013): 679–699. <https://doi.org/10.1017/S0022046913001528>.
- Dunn, M. 2000. „The Evolution of Monasticism in the West“. Y: Dunn, M. 2000. *The emergence of Monasticism — From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Frend, W.H. C. 1963. „The Church of the Roman Empire 313–600“. Y: *The Layman in Christian History*, edited by S. C. Neil and H. R. Weber. London: SCM Press.
- Frend, W.H. C. 1984. *The Rise of Christianity*. London: Davton, Langman and Todd.
- Geary, P. J. 1990. *Before France and Germany: The Creation and Transformation of the Merovingian World*. New York: Oxford University Press.
- Hanson, R. P. C. 1985. *Studies in Christian Antiquity*. Edinburgh: T.&T.
- Hen, Y. 1995. „Liturgy and Society“. Y: Hen, Y. 1995. *Culture and Religion in Merovingian Gaul: A. D. 481–751*. Leiden — New York — Köln: Brill.
- Herrin, J. 1998. *The Formation of Christendom*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hughes, I. 2015. *Patricians and Emperors: The Last Rulers of the Western Roman Empire*. Barnsley: Pen & Sword Books Limited.
- Humfress, C. 2007. *Orthodoxy and Courts in Late Antiquity*. Oxford — Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198208419.001.0001>.
- Kelly, N. D. J. 1986. *The Oxford Dictionary of Popes*. Oxford — New York: Oxford University Press.
- Lancon, B. 2008. *Rome in Late Antiquity — Everyday Life and Urban Change, AD 312–609*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Langen, J. 1893. *Geschichte der Römischen Kirche*. Vol. III. Bonn.
- Lasko, P. 1971. *The Kingdom of the Franks: North-West Europe before Charlemagne*. New York: McGraw-Hill.
- Liebeschuetz, J. H. W. G. 1972. *Antioch — City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*. Oxford: Clarendon Press.
- Loewenstein, K. 1973. *The Governance of Rome*. Hague: Martinus Nijhoff. <https://doi.org/10.1007/978-94-010-2400-6>.
- Mathisen, R. W., Sivan, H. S. (ed.). 1996. *Shifting Frontiers in Late Antiquity*. Aldershot: Variorum.

- Mitchell, S. 2007. *A history of the later Roman Empire, AD 284–641: the transformation of the ancient world*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Moorhead, J. 2015. *The Popes and the Church of Rome in Late Antiquity*. London—New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315739861>.
- Reinhardt, V. 2017. *Pontifex: Die Geschichte der Päpsten von Petrus bis Franziskus*. München: C. H. Beck. <https://doi.org/10.17104/9783406703829>.
- Romano, F. J. 2014. *Liturgy and Society in Early Medieval Rome. Church, Faith and Culture in the Early Medieval West*. Burlington, VT: Ashgate.
- Russell, C. J. 1994. *The Germanization of Early Medieval Christianity — A Sociohistorical Approach to Religious Transformation*. New York — Oxford: Oxford University Press.
- Schoenig, S. A. 2016. *Bonds of Wool: The Pallium and Papal Power in the Middle Ages*. Washington, D. C.: CUA Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1gsmwbw>.
- Sterk, A. 2004. *Renouncing the World Yet Leading the Church — The Monk-Bishop in Late Antiquity*. Cambridge — Massachusetts — London: Harvard University Press.
- Talbert, J. A. R. 1984. *The Senate of Imperial Rome*. Princeton — New Jersey: Princeton University Press.
- Ullmann, W. 2013. *The Growth of Papal Government in the Middle Ages*. London — New York: Routledge.
- Vauches, A. 2010. „Clerical Celibacy and Laity“. У: *Medieval Christianity — A People's History of Christianity*. Vol. 4, edited by D. E. Bornstein, 179–204. Minneapolis: Fortress Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv19cwb9p.12>.
- Ward-Perkins, B. 2005. *The Fall of Rome and the End of Civilization*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Wallace-Hadrill, J. M. 1983. *The Frankish Church*. Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/0198269064.001.0001>.
- Wallace-Hadrill, J. M. 1996. *The Barbarian West, 400–1000*. Oxford — Cambridge — MA: B. Blackwell.
- Weaver, P. R. C. 1972. *Familia Caesaris — A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511895739>.
- Wolf, G. 2000. *Becoming Roman: The Origins of Provincial Civilization in Gaul*. Cambridge: Cambridge University Press.

Примљено: 2. 12. 2019.
Исправљено: 22. 7. 2020.
Одобрено: 1. 9. 2020.

WESTERN CHURCH IN THE POST-IMPERIAL PERIOD (476–526)

Stefan Zeljković

*Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade*

***Summary:** We will explore the position of the Church in a disintegrated society after the fall of the Western Roman Empire, its mediating role between barbarian invaders and Roman natives. Finally, we will outline the impact of Roman state-legal heritage on ecclesiology and the further history of the Church in the West. The disappearance of the state structure allowed the Church to expand its socio-political role. Newly arrived inhabitants inevitably had to embrace a developed culture — a Roman one. The primary carrier of this culture at the time, in the West, became the Church. Bishops became secular functionaries with extensive powers. One of them, who enjoyed an earlier theological reputation — the Bishop of Rome, assuming worldly duties, laid the foundation for his spiritual and temporal dominance in Europe during the Middle Ages. At the same time, this was the beginning of the development of a different ecclesiology. Juridical and clerical mysticism that sought to centralize the Church in the West placed one person on the pedestal of the primacy and super arbitration of the universal Church — the pope of Rome. That marked the beginning of the schism with the East.*

***Key words:** Rome, Roman law, Western Church, papal primacy.*